

IRENA MILOŠ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
idrpic@ihj.hrPRIJEDLOZI U EKAJSKOM DIJALEKTU
ČAKAVSKOGA NARJEČJA

U radu se analiziraju najfrekventniji prijedlozi *od*, *va* i *na* s posebnim obzirom na značenje, a građa za njihovu analizu prikupljena je na temelju vlastitih terenskih istraživanja – ogleđa mjesnih govora koji pripadaju četiri poddijalektima ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja, snimljenih od 2005. do 2007. Za opis prijedloga nužno je utvrđivanje njihove temeljne varijante na fonološkoj razini te sintaktičkoga minimalnoga okruženja kako bi se opisalo značenje utemeljeno na prijedložnoj upotrebi.

1. Uvod

U dijalektološkoj disciplini dosad nije bilo uobičajeno baviti se jednom vrstom i to nepromjenjivom vrstom riječi u jednome dijalektu i to dijalektu koji je u novije vrijeme, po svojim ponajprije fonološkim, usto i naglasnim, te morfološkim jezičnim značajkama podrobno i vrsno opis(iv)an. Ekavski je dijalekt čakavskoga narječja, sa svojim sustavima i podsustavima, raspoređenima u četirima poddijalektima: sjeveroistočnom istarskom, središnjem, primorskom i otočnom poddijalektu, kvalitetno istražen. Jezične značajke, posebno na navedenim razinama, u terenskim su istraživanjima razrađene, a pripadnost je pojedinih idioma i dalje skupina govora utvrđena te su primarni zadatci u dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini – analizirati i klasificirati govore – obavljani.¹

¹ O pojedinim jezičnim značajkama u čakavskim ekavskim govorima ili razmještaju čakavskoga ekavskoga dijalekta pisali su mnogi dijalektolozi još početkom 20. stoljeća (1912. Belić) naovamo, npr. J. Ribarić, M. Malecki, M. Hraste, J. Hamm, P. Ivić, B. Finka, D. Brozović, P. Šimunović, M. Moguš i drugi, a u novije doba napisane su veće i sveobuhvatnije rasprave o čakavskim govorima s ekavskim refleksom jata: *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština* I. Lukežić (1996) i *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* (2005) S. Vranić.

No od fonologije do sintakse i semantike u dijalektologiji, i u teorijskome i u terenskome istraživanju, dulji je put jer su dijalektološka istraživanja cjelokupno, a ne samo ona koja se odnose na jedan čakavski dijalekt i njegova četiri poddijalekta usmjerena u prvome redu na fonologiju i morfologiju, manje na tvorbu i sintaksu. Razumljivo je da je druga dijalektološka polovica 20. stoljeća, iako metodološki, terenski i tematski posuvremenjena i inovirana, i dalje usmjerena u prvome redu na fonologiju i morfologiju jer je nužno odrediti narječnu pripadnost u odnosu na zajedničko ishodište svih triju narječja; uz klasifikacije, takav pristup u stopu prati i arealna lingvistika s izradbom jezičnih atlasa.

U takva se dijalektološka istraživanja kao logičan slijed nadovezuju daljnje sintaktičke i semantičke analize kako bi se dobila zaokružena dijalektna jezična cjelina nižih i viših narječnih jedinica, konkretnih i apstraktnih, to jest onakvih kakvima ih (pre)poznaje dijalektologiji imanentna genetska lingvistika.

Temelj za takve razradbe jesu prijedlozi, dosad marginalizirana vrsta riječi u dijalektološkim istraživanjima. Opis prijedloga, naime, nije više samo uspostavljanje njihova inventara (iako je, kada se radi o organskoj građi, i to zahtjevan posao jer fonološke promjene zahvaćaju i prijedloge te valja uspostaviti njihovu temeljnu varijantu i uzeti u obzir sve njezine inačice/podvarijante koje se javljaju u govoru, posebice s obzirom na distribuciju u rečenici), niti je to popis padeža imenica i imeničkih riječi ili glagolskih dopuna uz koje prijedlozi stoje ili na koje upućuju – opis prijedloga analiza je značenja (prostora i vremena kao primarnih, dimenzionalnih te drugih nedimenzionalnih, apstraktnih) koja se uspostavljaju prijedložnom upotrebom na sintaktičkoj razini.

2. Prijedlozi u čakavskome narječju

Prijedlozi, prema općim, suvremenim lingvističkim, u novije doba i kroatističkim teorijama, otvaraju područje semantičke razine za čiji je pak sustavniji opis unutar organskih idioma potrebno najprije razmotriti fonološku, zatim morfološku i sintaktičku razinu. Poznavanje navedenih razina predradnja je za semantičke opise jedne vrste riječi, za metodološke modele tih opisa i na kraju za usporedbu unutar organskih idioma istoga dijalekta jednoga narječja (pretpostavljaju se manje razlike), različitih dijalekata istoga narječja (veće razlike) ili, ambiciozno, uz čakavsko i unutar drugih dvaju hrvatskih narječja.

U dijalektološkoj su literaturi slabo zastupljeni opisi prijedloga, kao i nepromjenjivih vrsta riječi uopće. U sklopu fonologije kao primarnoga područja dijalektoloških istraživanja, prijedlozi se sporadično spominju u dijelu o akcentuaciji, pri prijenosu naglasne siline na prednaglasnicu. U sklopu morfologije,

u dijalektološkim se radovima obrađuju promjenjive riječi glagoli, imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi; ako se govori o nepromjenjivim vrstama riječi, one se izdvajaju pojedinačno i razrađuju u vrlo malom broju, i s obzirom na oprimjerenja i s obzirom na službu, sastav, značenje i oblike.²

Zanimljivo, iako se prijedlozi tradicionalno opisuju u sklopu morfologije i/ili sintakse (njihova distribucija uz padeže), u radu *Upotreba nepromjenjivih riječi u čakavskim govorima na Dugom otoku* (1971) Božidar Finka ustvrđuje kako se nepromjenjive vrste riječi ne uklapaju u morfološki opis, usto izmiču i fonetsko-fonološkom opisu (prikladnije su u smislu obavijesnosti druge vrste riječi), odnosno, nepromjenjive se riječi uklapaju u stilističke opise, koji su u sklopu dijalektoloških istraživanja izostavljeni ili su marginalizirani.³ Temeljeći korpus na dugootočkim čakavskim govorima, Finka dalje opisuje priloge, prijedloge, veznike i usklike, bez prethodna tumačenja njihova određenja kao vrste riječi jer se smatra kako je ono lingvistički strogo određeno (služba riječi, međusobni odnosi i odnosi prema drugim riječima). Podrobnije su opisani samo prijedlozi *z* i *s* (i prefiksalna služba tih prijedloga), to jest njihove varijante koje, ovisno o glasovnome kontekstu, podliježu fonetskim promjenama. Za ostale se prijedloge (njih desetak) daju samo taksativne napomene u vezi s uporabom ili oblicima. No, Finka je pravilno pretpostavio da prijedlozi otvaraju nove jezične razine kojima se mogu proširiti dijalektološka istraživanja.

3. Opis prijedloga s najfrekventnijom govornom upotrebom *od*, *va* i *na*

Tema ovoga rada – opis prijedloga u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja – nameće i novu metodologiju popisa, analize i opisa kojoj je preduvjet građa temeljena na ogledima govora prikupljenima/snimljenima, transkribiranim i organiziranim na istovjetan način, kao priprema za sintaktičku i semantičku razradbu.

Kako opisati značenje prijedloga na temelju prethodno utvrđenih fonološ-

² Za potrebe ovoga rada pregledana su djela o čakavskome narječju i njegovim govorima (od Rudolfa Strohalja dalje) koja su se dotaknula opisa prijedloga s posebnom pozornošću na bitne značajke u metodologiji njihova opisa; veći pomak od tradicionalnih opisa prijedloga (uspostavljenih prema opisima prijedloga u starijim gramatikama hrvatskoga jezika) primjetan je u leksikografskoj obradbi prijedloga u pojedinim rječnicima, npr. u *Grobničkom govoru 20. stoljeća* (2007) I. Lukežić i S. Zubčić, u kojemu se uz temeljni oblik prijedloga daju i njegove varijante (ako postoje u sustavu) te ekvivalent u hrvatskome standardnom jeziku; značenja se posebno ne navode, ali uz prijedlog se donose rečenična oprimjerenja te u *Rječniku bračkih čakavskih govora* (2006) P. Šimunovića u kojemu se uz temeljni oblik prijedloga navodi i kategorija riječi, padež uz koji stoji, literarni ekvivalent te rečenična oprimjerenja, a donose se i prijedlozi u frazemima.

³ Usp. Finka 1971: 29.

kih i morfoloških značajki te uz određenje minimalnoga sintaktičkoga okruženja? Temelj su ogledi govora. Za svaki su poddijalekt svojedobno (od 2005. do 2007.) snimljena po dva ogleda mjesnih govora: Lupoglava (LP) i Boljunškoga Polja (BP) u središnjemu istarskom poddijalektu, Kastva (KS) i Ike (IK) u sjeveroistočnome istarskom poddijalektu, Predošćice (PR) i Cresa (CR) u otočnome poddijalektu te Praputnjaka (PRP) i Krasice (KR) u primorskome poddijalektu ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja. Iz građe su odabrane rečenice u kojima se javljaju prijedlozi i to s različitom padežnom distribucijom, i različitim značenjem. Građa je akcentuirana, među ostalim, jer se unaprijed nije moglo pretpostaviti hoće li (ili neće) naglasak biti relevantan za opis prijedloga. Kako primjeri dalje u radu pokazuju, naglasak za opis prijedloga nije relevantan.

Temeljne varijante prijedloga u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja uspostavljaju se prema jezičnim značajkama i frekventnosti upotrebe potvrđenima za svaki govor, navode se i njihove inačice, odnosno podvarijante, a ukupnost varijanata i podvarijanata činila bi temeljni inventar prijedloga u spomenutom dijalektu. Usto, donosi se i distribucija uz padeže kada prijedlog stoji pokraj riječi koja se sklanja (jer mnogi prijedlozi stoje i uz brojeve, količinske riječi i glagole).

Opisuju se odstupanja u fonologiji (ako ih ima) u odnosu na temeljnu varijantu kako bi se istaknule odrednice razlikovnosti unutar govora s obzirom na poddijalekt kojemu pripadaju. Ta su odstupanja najviše vidljiva u ispadanju krajnjega vokala, u fonemskome ujednačavanju prijedloga s različitim značenjem na zajednički temeljni oblik (prijedlog *z* i njegove varijante) te u obezvučenju krajnjega zvučnoga suglasnika, primjerice *pod/pot*, *nad/nat* i dr. Refleks je *jata* ekavski, npr. *mesto*, *preko*, *nasred* i drugi.

Primjeri iz dijalektološkoga korpusa nadalje upućuju na to da se značenje mora promatrati iz cjeline rečenice, a ne iz spoja dviju riječi. Primjerice, za prijedlog *od* koji stoji uz imenicu u genitivu: *od Krka*, bez poznavanja konteksta *On je od Krka*, ili u Cresu: *On je do Krka* (čije je značenje također 'on je od/iz Krka'), *Vozila se od Krka do Baške pola ure* itd., ne može se odrediti značenje.

U opisu značenja prijedloga u ekavskom dijalektu čakavskoga narječja određuje se dominantan sem, temeljno značenje prijedloga, koje je nazvano *prototip*. Temeljna su značenja *prototip prostora* i *prototip vremena*.⁴

Oba prototipa imaju dimenzionalnu podlogu iz koje se dalje razvijaju nedimenzionalna, apstraktna značenja. Isti prijedlog može imati jedan ili može

⁴ Prototipna su značenja poznata u općoj lingvističkoj i užoj kroatističkoj literaturi, ali se njima, s obzirom na to da je ondje riječ o anorganskim, a ne o organskim idiomima, pristupa na drukčiji način.

imati oba prototipa kao temeljna. Također, različiti prijedlozi mogu imati isti prototip, što ne ovisi o padežima uz koje se vežu. Značenja padeža, onako kako ih tradicionalno opisuje literatura (u prvome redu gramatike), u ovoj analizi nisu primarna, već je primaran prijedlog koji, zato što stoji uz određeni padež, nešto znači, odnosno znači i kada stoji i uz druge vrste riječi koje nisu sklonjive. Značenje se prijedloga dovodi u vezu i sa značenjem konteksta u kojemu se prijedlog upotrebljava.

Prijedlozi su, kao i u opisu inventara i distribucije, razvrstani po čestotnosti njihovih upotreba i po broju potvrda u mjesnim govorima, odnosno najprije se opisuju prijedlozi (značenja) koji su potvrđeni u svim ili u većini mjesnih govora. Uz temeljnu varijantu i inačice (ako ih ima), daje se morfološka odrednica, navodi se distribucija uz padeže u rečenici te značenja uz oprimjerenja.

Kako je prethodno istaknuto, iako naglasak za opis prijedloga nije relevantan, on se u oprimjerenjima unutar mjesnih govora PRP i KR, IK i KS, LP i BP, PR i CR navodi (najmanje) u padežnome bloku prijedloga i riječi na koju se odnosi.

3. 1. Opis prijedloga *od*

Temeljna varijanta *od* potvrđena je u trima poddijalektima: središnjem i sjeveroistočnom istarskom te u primorskom. Realizacije koje se javljaju uz temeljnu varijantu jesu *ot* (s obezvučenim suglasnikom), *odo* (s dodanim krajnjim vokalom) i *vod* (s prefikslnim predmetkom).

U mjesnim govorim Predošćice i Cresa, u otočnome poddijalektu, temeljna je varijanta toga prijedloga *do*. Taj je prijedlog u značenju 'od' ovaj oblik dobio ili metatezom ili zbog utjecaja talijanskoga jezika, prema tal. *da* i *di*. Ipak, sporadično je zabilježeno i *od* u mjesnome govoru Predošćice. Javlja se uz riječi koje se sklanjaju u genitivu te uz priloge i brojeve. Po sastavu ili morfološkom opisu to je primarni prijedlog, neproizveden, odnosno podrijetlom nemotiviran. Njegovi su primarni prototipi i dimenzionalni i nedimenzionalni. Iz prototipa prostora razvio se nedimenzionalni prototip prostornoga podrijetla ili pripadnosti, a jako značenje nosi i prototip posvojnosti.

Prototip vremena izražava odsječke u kojima se što zbiva ili točku prije koje se ili poslije koje se što zbiva ili događa. Za prijedlog *od*, odnosno *do* u otočnome poddijalektu potvrđena su četiri dimenzionalna značenja: dva prostorna i dva vremenska. Apstraktnih, nedimenzionalnih značenja za prijedlog *od/do* u otočnome poddijalektu, u osam mjesnih govora potvrđeno je čak pet.

3. 1. 1. Dimenzionalna značenja prijedloga *od*

Za prototipna dimenzionalna značenja padežna je distribucija *od*+ *G*.

Prototip prostora sa značenjem točke od koje što kreće ili od koje se što mjeri.

Oprimjerenja: *Odo tûd se gre dalje. / Ot Koščice dalje to se zove Meja. / Se gre vod tãmo prema semo. / To je od Trsta sedandesetipêt kîlometara. / Uz cêstu ot Kràsice do Hrèljina.* (PRP); *Ona cesta ka od bôlnice gre desno. / Od ôvde (v Rekù) do Mošćenice se hodilo.* (IK); *Od Sèmića gore je Čićârija. / Od tûka dole je Pâzin. / Tu se lahko pride od Sèmić do Lûpoglava.* (LP); *Bilo je teško putovat odo tû.* (BP).

Prototip prostora sa značenjem prostornoga kretanja iz unutrašnjosti kakve točke ili mjesta. Oprimjerenja: *Šli smo nazad doma odo tôga odbora.* (KR); *Dokle moren ja do môje kući vanka ne gren. / Gren van do crêkvi. / Gren van do kûci. / Kad bimo prišli doma do škôli.* (PR).

Prototip vremena s izražavanjem odsječaka u kojima se što zbiva ili točke prije koje se ili poslije koje se što zbiva ili događa.

Oprimjerenja: *Dajmo malo z jôgurton palentu o(d) dèset minuti.* (PRP); *More doć i prvo i kašneje od pôlna. / S cûkaron se kuha tri kvarti od ũri.* (KR); *Od sêdan jutro do sêdan večer.* (IK); *Ne znan ot kèga lèta ni ča.* (KS); *Ja iman nakit još od krstà rêčîni.* (LP); *Do četredesêt i četërte san prišla tu. / Od devedesetipetêga leta do sada. / Od devedesete do devedesetipête. Od oslobod'enja, od Dômovinskoga rata do sada.* (PR); *Je Majka Božja do petnâjst avgûšta.* (CR).

Vremenski odsječak može imati i usporedno značenje. Oprimjerenje: *Stariji brat je bil šes godina do menè.* (CR).

3.1.2. Nedimenzionalna značenja prijedloga *od*

Za prototipna nedimenzionalna značenja padežna je distribucija *od*+G.

Prototipno značenje prostornoga podrijetla ili pripadnosti određuje prostor na kojemu tko živi ili s kojega potječe.

Oprimjerenja: *Kalčići su više ot Poljâne gôre.* (IK); *Źih je ot sprêk Ŭčke.* (LP); *Mi tu ot Boljûna svi smo šli do pôl pôta do Ŭčki. / Moje generâcije ot Kršâna su odsêlili.* (BP); *Ja san do Vôdîc, do Predôšćice. / Smo hodili svi do ovdè va na škôlu.* (PR); *Moja teta je do Křka bila.* (CR).

Prototip posvojnosti izražava komu ili čemu što pripada.

Oprimjerenja: *Nekoliko je bilo auti ot kakôvoga pravnika ili ot kakôvoga dohtora. / Po njemu se zove taj kraj odo tôga imanja Lovrino.* (PRP); *I tako (san) naleavala šterni ot susêd. / Leh ot njegôve pokojne mami brat. / Onda se hodilo po nûmeru brojeh ot kûci. / Ot kozî smo mi dečina imeli mleka. / Stari ot mojè mami su bili Maćinovi.* (KR); *Kujin ot mojè ženî je bil Crnić. / Ot mami tata, on je bil z Buzèta. / Ovo je bila starina ot nônića pokojnoga.* (IK); *Kovači su delali i sekiri i srpi i se te ot kovačije (alate).* (KS); *Baš sused je ot tèga Tilija. / Ot Tiliji*

sestra hodi kopat, ...kunjada od Tilijs, muž od sêstrinje i sin. (BP); Do starînskog, nôšnji je imela moja nona. (CR).

Prototip stvarnog ili gradivnog izražava materijale od kojih se što sastoji ili stvari koje što sadržava.

Oprimjerenja: *Ja san zinela za jûtri za njôki od šljîva. / Od bâzga smo sok delali. Govore da te oni napravit vina od bâzgî. / Se vidi da su dignjeni od gromâči, one delaju med'u. (PRP); Čaj se kuha i od kûša. / Se dela i sok od kûša. / Ga skuhaš pa se rani peru i se ot slêza. / Listi od drvêća, ča ja znan ot česa. / Pa se i pekmez kuha od srborîta. / To pobiramo pa se i pekmez kuha odo tôga. (KR); Brhančić (je bil) od mûške stomànje. (KS); Su delali (to) od drêva, od bûkve. / Vero je imamo. Od želêza je bila, lepa. (LP); Kad nan je žena storila juho od domâčega mêsa, joj ča su joj zahvalili. (BP); Delali su bali do pôpela i do nâfti. / I onda bimo bili kuhali rakiju od drôpa. / Odo te mukî se delal kruh. (PR).*

Prototip zbivanja, najčešće kao dopuna glagolu.

Oprimjerenja: *On ni bil od tãnca. (KR); To su bile dve glavne stvari od čêga su judi živeli. (IK); Čemo si ča povêd od kêga i tako. (LP); Ma ni niš od têga. / Sada bi van i to poveda od starîni. / Od starîni, to bi van bilo puno za govorît. (BP); Nikada nesan sanjala od sîra. (PR); Ne volin govorit do tôga. / Ne volin da se govori do tôga. / Se živelo do kampanîji, ekolo. / Ljudi su do tôga živeli (CR).*

Prototip usporedbe kojim se izražava komparacijski odnos u rečenici.

Oprimjerenja: *Drugače od nâs govore. (BP); Njegova mat je bila mlaja generacija do nâše. (CR).*

3. 2. Opis prijedloga *va*

Temeljna varijanta prijedloga *va* potvrđena je u svih osam mjesnih govora. Javlja se i njezina sporadična realizacija *v*, bez vokala *a*, i to najčešće ispred sljedeće riječi koja počinje vokalom ili sonantom, u svim govorima, osim u LP i BP gdje je potvrđen oblik *va*. Uz *va/v* javlja se i varijanta *u*, zabilježena u nekoliko primjera u mjesnim govorima: PRP, KS, BP i CR. Ovaj prijedlog dolazi uz riječi koje se sklanjaju u akuzativu i lokativu. Po sastavu ili morfološkom opisu to je primarni prijedlog, neproizveden, odnosno podrijetlom nemotiviran.

Prijedlogu *va* prototipno je značenje prostornosti bez obzira na to veže li se uz A ili uz L (primjerice *ući va kuću / bit va kuće*).

Također, određuje i vrijeme događanja, zbivanja ili kakve druge aktivnosti, ali taj vremenski okvir nije vezan za točno vrijeme mjereno vremenskim odrednicama (sati, dani, tjedni), već ga određuje približno.

U cijelome ekavskome čakavskom dijalektu osnovno je značenje prijedloga *va* prototip prostora. Potvrđuje se i prototip vremena, ali je njegovo osnovno

značenje točne vremenske lociranosti preuzeo prijedlog *na+A* (npr. u cijelome ekavskom dijalektu *prit doma na sedan, ne va/u sedan*).

3. 2. 1. Dimenzionalna značenja prijedloga *va*

Za prototipna dimenzionalna značenja padežna je distribucija *va+A* i *va+L*.

Prototip prostora *va+A* određuje mjesto ili cilj događanja, zbivanja ili kakve druge aktivnosti. Oprimjerjenja: *Idu va dôm gore. / Mačka mi j' šla va vřt. / Su nas zeli va Kraljêvicu. / Šla je va bôlnicu. / Zeli su ga va lôgor. (PRP); Aš smo hodili va butîgu. / Dokle j' drugi došal za Splît i onda va Splît, iz Splîta z brôdon va Supëtar. / Hodeć smo hodili v Rîku. / I onda na trî uri z břzen va Splît njegoven doma. / Mi maletine smo letele Bakar va kîno. / Na trî uri i pol je šla v jûtro Bakar va filu pa je čekala. / Siroće došlo va grâd. / Stavi va padêlu. / Šla je va Londôn. / Vâ jenû kalcetu se stavi pa se zavesi. / Va Mëriku su šli. / Va pênziju ne moreš poč ako si mlad. (KR); Hitil ga (je) va šûmu. / Ĵudi (su) z biciklêtami hodili v Rekû na dëlo. / Mama ga je kumpanjala v Rekû. / Mi nismo šli va crêkvu Boga molit. / Njemu ne rabi na dëset ur poč va trgôvinu. / Nosili va Dôbreć i va Lîganj. / On je šal va Mëriku. / Onda bi skočil dole va môre rifreškat se. / Poć će va kavânu popit kafe. / San počel va Opatîju va škôlu hodit. / Školu smo morali va Lovrân poč. / Vâ vřt hodit pomoć mame ča. (IK); Se šlo služît u Opatîju, v Rêkû po kućah. / Vâ škôlu su s nami hodili. / Vâ zêmľju stavľjan po zîmë. (KS); Ča va brêh nosila. / Gore smo šli va Sëmiće. / Ĵa san hodeć šla va Rôč i prek Ŭčke. / Moran poč va Pâzin za ôči. / Pole san va bôlnicu šla. / Smo prišli va jenu kućo. / Su oniput ženske va čabâr šle nutre i mastile. / Tu zgorun va to brđo san šla. / Tu se ženilo, va crêkvi se šlo. / Va Pâzin je bëlo poč prvo. (LP); Čîcarija je šla va Rovînj. / I drugi dan (hodile) š njîmi, s tîmi jâji preko Ŭčki va Opatîju. / Ĵa san stori trî vijaji samo s Karlovca va Pûlu hodeć s kônji. / Na tînac smo hodili va Boljûn. / Saka kuća je imela jednega tovara za pôć va malînicu. / Vâ Buzët, va Pâzin smo gonili. / Vâ samânj smo šli zas blâgon. (BP); Bi se bilo stavilo va bâcvu. / Bimo bile šle va Crës na mâšu. / I onda (se stavľjalo) va pëć. / Muku se stavľjalo va kôpâncu. / Ni se hodilo kupit va Crës. / Zo tîn (plaćala) pa šla va butêgu kupit. / Žito bi se bilo stavľjalo va bubnĳić. (PR); V Rekû se hodilo. (CR).*

Prototip prostora *va+L* određuje mjesto ili cilj događanja, zbivanja ili kakve druge aktivnosti.

Oprimjerjenja: *U ovoj ôkolici nema takve zgrade. / Bil je va Austrâliji. / Bil je va partizânima. / Brat je bil va Istarskoj, va četredestrêćoj. / Da nas prebace va Otoću u tâj njihov zdrug. / Gore va dômu. / Gore va Gôrsken kotariû. / Imamo va škrînje šľjive (za njoki). / Mama je pušćata bila nekoliko meseci va kâštêlu. / Moj je brat va Parîzu završil Sorbonu. / On je va Kraljêvice. / Ona je puno va Gôrsken kôtaru bivala. / Ona va bôlnice dela. / Oni su pul njeje va grâdu Grobniku. / Pet*

krav va štàle. / Se je bilo lipo poslagano va tèn škrinjah. / Va našôj kuće ni van dana kad ni kolača. / Va ten Lovrinu nutre va ùvaličice su bivali Cigani. (PRP); I onda na vlàk v Rìku, pa z Rìki dole va latizâni po Itâlije, po Trstù spat na stànice. / Mala nan je va Londônu. / Na zemljè smo va kùhinje bili. / On je navigal va Ĵugolinije. / Sat san prvi put va bôlnice. / Su polagali ispit va Bâkru. / Tr ni to kako va grâdu. / Va bôlnice san bila v Rîke. (KR); Baš smo bili va Lovràne. / Dokle je ona va svojèn, pusti ju neka žive. / Hćer v Rekè dela, va Bròdokomérce. / Mi va trgòvine smo delali celi dan. / Onda je bil v Amèrike. / Va Lovràne su bili neki Tomiçi. / Věčerat će va hotèle. (IK); Delala je va Torpède. / Me propuhalo neč va krížeh. / Moj ćaća je delal v Rēkè. / Morda je va knjìgah (postojalo). / Ona je bivala va Makedónije. / Prodavalo se va škòle. / San bila va bôlnice. / Tu preko va ovôj kùći. / Va Kastvè je bila delavska škola. / Va svôjoj kùće ne znan za drùgo. (KS); Ča san ja skuhala ne bi va se Ĵstre bilo. / Dva puta san bila va Trstè po lètù i to mi je se. / Dve lati va rukàh i va jenè san imela juhu, va jenè repu. / Hćer mi je jena va Veprínce, jena va Zâtke. / Ĵenega san gore (rodila) va kàmare. / Mene se vidi da je boje na sèlu nego va grâdu. / San bəlà va Păzine. / Sestri su mi, jena va Umâje, jena va Austrâlije, jena je va Rekè, jena va Opatije. / Smo se oženili (na ôpćine) pa va crēkve. / Tamo va kùće. (LP); Hći nan je va Rekè. / Drugi malin nan je bi na Lùpoglave, va Rôće. / Kade bivate, va Rekè? / Ples smo imeli u Boljûne. / Sat su pronašli da je još va Mèrike jedan Buretić i va Rêke su naši prezime Buretić. / Te tartufi jišču u Livàdah. / U Perôju su Srbi. (BP); Celu noć san sanjala da ja delan sir. Fratrìma u crēkvi. / Drzala se va pečè da se spece. / Ovde su u Svèton Blàžu drva sekli. / Smo imeli va konôbah i bimo im dali samlet. / Va kaseriču se ga je sušilo. / Va kùće se ga sušilo. (PR); Va Crèsu se dela. / Insoma, san radila u dućânù. / Mi je bilo lepo u Lòšinju. / Smo bili u Lòšinju, u Crèsu celi život. / To se je pobiralo i sušilo i su kupjevali v Rêke. (CR).

Prototip vremena *va+A* određuje vremenski okvir zbivanja, događanja ili kakve druge aktivnosti. Oprimjerenje: *Va to vrîme se je govorilo...* (PRP).

Prototip vremena *va+L* određuje vremenski okvir zbivanja, događanja ili kakve druge aktivnosti.

Oprimjerenja: *Grah se već va febràre moglo stavit da bi na prolèće šal vanka. / Kad san bil va pènzije, prišli smo zgoru bivat. / Saku nedelju je bila maša i va mâte mesece sako zapòlne blagoslov. / Va šèsten mèsece je oprl tu miću butigu. (IK); Kad bude va jedanâjsten mèsece, ću je pobrat. (KS); Va otòbru, va mârču se hodilo okopevat. (PR)*

3. 2. 2. Nedimenzionalna značenja prijedloga *va*

Za prototipna nedimenzionalna značenja padežna je distribucija *va+A* i *va+L*.

Prototip načina *va+L* figurativnim izrazima određuje način kakvih aktivnosti, zbivanja ili događanja.

Oprimjerenja: *Govorin va sebè. / Jedna druga bi bila va rôzen, jedna bi bila va plâven. Ili obe dve va bēlen. / Mladost mi prošla va rûsijaku. / On va sebè govori. (PRP); San hodila na dèlo va sandâlah i va teh sandalah san se ženila. / Tr se nis ni ja (oženila) va bēlen. (KR); Dole (su bile) obučene va bēlen. (IK).*

Prototip tvarnog ili građivnog *va+L* izražava materijale od kojih se što gradi ili sastojke koje što sadržava.

Oprimjerenje: *Divna zgrada, sva u kâmenu. (PRP).*

Prototip zbivanja *va+A* figurativnim izrazima određuje kakvu aktivnost, zbivanje ili događanje.

Oprimjerenja: *To ubacuju va onû nebogu dečicu. / Trebal se dalje uključit va pòsal. / Zel me njegov prijatel va kancelàriju. (PRP); I onda deca... su šli va zânāt. (KS)*

Prototip zbivanja *va+L* figurativnim izrazima određuje kakvu aktivnost, zbivanje ili događanje. Oprimjerenje: *Ča ti je va glavè. (PRP).*

3. 3. Opis prijedloga *na*

Temeljna varijanta prijedloga *na* potvrđena je u svih osam mjesnih govora: PRP, KR, IK, KS, LP, BP, PR, CR. Od temeljne varijante unutar ovih osam govora nema odstupanja u fonologiji.⁵ Javlja se najčešće uz riječi koje se sklanjaju u akuzativu i lokativu. Po sastavu ili morfološkom opisu to je primarni prijedlog, neproizveden, odnosno podrijetlom nemotiviran. Prijedlogu *na* prototipno je značenje prostornosti bez obzira na to veže li se uz *A* ili uz *L* (primjerice *staviti na stol/bit* *na stolu*, *staviti na krov/bit* *na krovu*). U cijelome ekavskom čakavskom dijalektu osnovno je značenje prijedloga *na* uz *prototip prostora* i *prototip vremena*. Može se reći da taj prijedlog istodobno i u jednakoj mjeri pokazuje svoju binarnu prototipičnost. Naime, obje dimenzije, dimenzija vremena i dimenzija prostora, nalaze se u osnovi značenja ovoga prijedloga.

3. 3. 1. Dimenzionalna značenja prijedloga *na*

Za prototipna dimenzionalna značenja padežna je distribucija *na+A* i *na+L*.

Prototip prostora *na+A* određuje mjesto na kojemu se što zbiva. Njegovo se značenje odnosi na dolazak na cilj ili na aktivnost vezanu za određeno mjesto.

⁵ U govorima u kojima su prisutni otvoreni vokali, a poluglas se vokalizirao u *e*, prijedlog *na* može imati i drukčiju temeljnu varijantu, primjerice *ne* u istarskome mjesnome govoru Brula koji pripada buzetskomu ili gornjomiranskomu dijalektu. Taj je primjer zabilježen u sklopu oglada govora Brula u Čakavisch-deutsches lexikonu III, usp. Šimunović – Olesch 1983: 299.

Oprimjerenja: *Ja san stavila šćap na zid ot kući. / Najprej su nas zeli na Hrěljín. / Nevesta i snaha su šle dole pograbit na ravniču seno. / Mačka je skočila na gromāču, a z gromāči pala na cěstu. / Ulovil ga je i hitil nā tla, na pòd. / Veli koš bi bile oprtile na lěd'a. (PRP); I onda na vlāk v Riku, pa z Riki dole va latizāni po Itālije, po Trstū spat na stānice. / Kad se osušil si šal mālenu na Hrěljín. / Ma ga je zel na bròd. / Na ti līsti (smo) stavili te ribi. / Potle san šla na Šāmac-Sarajevo na prūgu. (KR); Kad bi zvonili na vrāta kemu. / Kada se pasa Ika, prva kuća na dēsnu strān. / Lovran je stavil mića svetla na zīdi i nā tla. / San delal na jěnoj farne pul jeněga dobrěga gazdi osan ur na dān. / Šal je na bròd na jīdra. (IK); Dosti na mōre idemo. (KS); Na Lūpoglav se vozilo. (LP); On je stavi glavu na škrilo. / San ša tu hodeć na Kastāf na plēs. (BP); Bimo bili šli na pāšu. / Kada su prišli na štěrnju pitat vodu. / Mi bimo bile šle na Crēs. / Na škōlu san hodila ovde na Predōšćicu. (PR); Preko brda na dól, onde se hodilo. (CR).*

Prototip prostora *na+L* označuje mjesto na kojemu se što nalazi ili zbiva. Cilj aktivnosti ili mjesto na kojemu se što nalazi ili zbiva često je, ali ne i nužno, na uzdignutome ili povišenome položaju.

Oprimjerenja: *On je bil tamo na cěntru, (na Měje). / Cibići, to je na Měje. / Mačka j' spala ovde na kăuču. / Škola je na Hrěljínu. (PRP); Na ciměntu si spal. / Na zemljě smo va kŭhinje bili. / Onda ni bilo bolnice na Supětru. / Tamo je na Mejě. (KR); Kaška na kāmiku stoji. / Na Brsěšćine, tamo su jako otrovne. / Na tōj kŭle je bilo ovo. / Stotine puti san bil na Ŭške. (IK); Na stōlē pijat i komat kruha. / Na Sušāke stanuje. / Neki dan san ju videla na grōbju. (KS); Jēnega san tu rodila, jušto na tlīh. / Mene se vidi da je boje na sělu nego va grādu. / Smo se oženili na ôpcine. / Tu na Lūpoglāve je dole bil samānj od blāga. (LP); Drugi malin nan je bi na Lūpoglave, va Rôče. / Ples smo imeli na Pāzu gore. / Prvo je bi na Māle Ŭčke ples. / Samo na Žejānah govore žejanski. / Tamo smo bili i na Mātujah. / Tu je bilo na cele Boljūnšćine malo šterni. (BP); Ja san na Vōdīcah rojena. / Bimo bili svi na puněstri stavljali svećice. / Nisu rodile uliki na sělu. / Nošnja – traversa, bluza, facol na glavě. / Va kuće se ga sušilo na ognjīšću. (PR); Je bila oženjena na Bāške Nōve. / Na Kīminu je plaža lepa. / Njegova sestra je jaka, ima devedescetiri, ma je na pōstėje, ne more se movit. / Ondeka san bila na Bāški. (CR).*

Prototip vremena *na+A* određuje vremenski okvir u kojem se što zbiva. Vremenski je okvir vezan za točno vrijeme mjereno vremenskim odrednicama (sati, dani, tjedni) ili se povezuje za određene dane (datume), primjerice blagdana.

Oprimjerenja: *Nan je maša saki dan na šěst ur večer ili jutro na sědan i pól. / Onda na pětāk izajdu. / Penzija nan dohaja na pól meseca. (PRP); Bus dojde na sědan ur. / Doć će na pólne. / Dod'u na dvě manje kvarat z būson. / Dod'u na pólne z būson doma. / Na četīre uri po nājvećoj tepline doć doma. / Na trī uri i*

pol je šla v jütro Bakar va filu pa je čekala. / Pa si šal drugo jutro na četire uri na Trsät. / Saku šetemanu na nedëlju se hodilo. (KR); Bila je maša na Svëti Mikùla i na Svëti Antôn, na sedamnâjs jenâra. / Dva, tri puta na šetimânu mi prnese. / Grah se već va febräre moglo stavit da bi na prolëće šal vanka. / Na pôlne se je zaprlo, po zimê na trî ure, a po lëte na četire. / Njemu ne rabi na dëset ur poč va trgôvinu. / San delal na jënoj farne pul jenëga dobrëga gazdi osan ur na dân. / Smo otvarali rano, na šest. A već na pët i pôl bi nan bili domači judi tukli. / Vavek je na dvâjstjedän aprila bila fešta. (IK); Južina – to je nekat bilo na četire, na pët po lëtë. (KS); Na jedanâjs trëčega trejst i sedme. (o rođenju) (BP); Ali se razlikovalo na nedëlju jenu, a na vëči blagdan drugu robu. / Bila je partenca na Têlovu i na Vëli Pëti. / Na cetiri i pol je bila partenca. / Ovde smo imeli Svetoga Blaža, na trî febrâra. / To je bilo na prolëće. (PR); Mi imamo semënj na pët avgûšta. (CR).

Prototip vremena *na+L* određuje vremenski okvir u kojem se što zbiva. Vremenski okvir nije vezan za točno vrijeme mjereno vremenskim odrednicama (sati, dani, tjedni), već se povezuje s određenim mjestom zbivanja ili s kakvom drugom aktivnosti.

Oprimjerenja: *Govore da će dat na krāju ovoga meseca neč. / Mama mu na pôrodu umrla. (KR); Na lëteh smo bili već, nismo bili mladi. (CR).*

3. 3. 2. Nedimenzionalna značenja prijedloga *na*

Za prototipna nedimenzionalna značenja padežna je distribucija *na+A* i *na+L*.

Prototip načina *na+A* određuje kako se što zbiva, pri čemu se najčešće uključuje kakav predmet kao sredstvo za realizaciju načina.

Oprimjerenja: *To ne gre na brzâc. (PRP); Na kilô brašna gre deset dek cveta kvasa. / Si skuhal na padëlu. (KR); Moji stari su najviše na lopätu (vrt delali). / Na rûki (se vrt delal). (IK); Ču je zrezat na kûši. / Merlin na kolütiće režen. / On je moral na nôrmu delat. / San pobirala i na vrëlu vödu hitala. / To se na ûle frigalo. (KS); Ja san se na rôki prala. / Se na rûki, san vajik mesila se na rûki. (LP); Na armôniku je sopa. / Svirač je sopa na trijëštînu. / Šoštân – to je na vödu bilo. (BP); On je govoril na pôl besedi da ga nisam mogla ni razumet. (PR); Delat sve na rûki. / Na jenu šupëlu je hodil balun. (CR).*

Prototip načina *na+L* određuje kako se što zbiva, pri čemu se nužno ne uključuje predmet kao sredstvo za realizaciju načina.

Oprimjerenje: *Ležal si jedan na drüğen. (KR).*

Prototip količine određuje količinu kao točnu jedinicu realizacije.

Oprimjerenja: *Ale, ja san šla na pôl, na šesnâjst. / Daj mi sada, pa mi daj pol, pa san šla na šesnâjst (tisuća kuna), pa ću dat to dečine. (KR).*

Prototip zbivanja *na+A* određuje zbivanje koje se najčešće može zamijeniti glagolom.

Oprimjerenja: *Ki bi rekal da ću na nògi stavit njihovu decu. / San hodila na dèlo va sandàlah.* (KR); *Ĵudi (su) z biciklètami hodili v Reķu na dèlo. / On je volel na lôv hodit. / Pride na dèlo.* (IK); *Kako smo na plēs hodili. / Na tãnac smo hodili va Boljun.* (BP); *Mi smo hodili na spàs. / Oni su više hodili na rĩbe. / Svako jutro smo hodili na mĩsu.* (CR).

Prototip djelatnosti i mjesta rada ili zbivanja *na+L* povezuje prostor s djelatnošću rada ili zbivanja.

Oprimjerenja: *A manē je brat moj delal na želēznice.* (KR); *Moj tata je delal na vòdovodu.* (IK); *Najprej, cetiri leta san bila na vřtiću, pa na dućãnu i na pletiõne.* (CR).

4. Zaključak

Analiza prijedloga u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja započela je prikupljanjem i analizom građe, osam govora od kojih po dva pripadaju različitom poddijalektu, ali istomu ekavskomu dijalektu čakavskoga narječja.

Iako su usporedno s time istraživane i teorijske osnove i dosadašnji pristupi u opisu prijedloga, metodologija se rada mogla uspostaviti tek nakon cjelovita uvida u građu, određenja njezinih, u prvome redu, fonoloških i sintaktičkih jezičnih značajki.

U tome se dijelu pokazalo korisnim opće lingvističko načelo prema kojemu je u svakoj jezičnoj analizi važno poznavati fonološku, sintaktičku i, na kraju, semantičku razinu.

U dihotomijskome pristupu građi s obzirom na njezinu fonološku i fonet-sku reprezentaciju određeni su temeljni oblici prijedloga i njegove varijante kao osnova za uspostavljanje temeljnoga inventara prijedloga u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja s distribucijom prijedloga u mjesnim govorima i s upotrebom uz padeže.

Međutim, za drugi dio opisa prijedloga, onaj značenjski, klasične su se metode pokazale nedostatnima. Prijedložno-padežna sveza nije pokazatelj značenjskih odnosa koje razvija prijedlog u relacijama s drugim riječima u rečenici. Pokazalo se da i među prijedlozima ima onih s jačom upravljačkom jedinicom u odnosu na druge riječi u rečenici, jednako kao što i među drugim kategorijama riječi, unutar kategorije vrste riječi, primjerice među imenicama, ima onih čije je značenje lakše odrediti, kao i onih apstraktnih, do čijeg se značenja dolazi teže.

Daljnja su promišljanja pokazala kako je put do uspostave značenja prijedloga u organskim idiomima složen, ponajprije s obzirom na semantički potencijal koji prijedlozi nude ovisno o rečeničnome kontekstu u kojemu stoje.

S tim u vezi, lakše je odrediti, primjerice, prostorna i vremenska značenja prijedloga, a teže apstraktna, nedimenzionalna značenja.

Upravo je rečenična struktura, kao minimalno jezično okruženje, potrebna da se odrede značenja prijedloga.

Kako bi se uveo red, ali i pokazala određena unutrašnja pravilnost u značenjskim odnosima prijedloga, uspostavljena je osnovna terminologija koja se temelji na dihotomiji dimenzionalnih i nedimenzionalnih značenja, kao na osnovnoj podjeli, a unutar koje se uvodi značenjska kategorija *prototipa*. Prototipom se rješava i problem preuzimanja definicija/ekvivalenata iz anorganskih sustava kakav je hrvatski standardni jezik (npr. *va kuće* – *u kući*, *prit na polne* – *doći u podne* itd.).

Prijedlogu je svojstveno značenje temeljnoga prototipa, premda istodobno može imati i više temeljnih, prototipnih značenja (primjerice prijedlog *na* kojemu su u jednakoj mjeri prototipna značenja prostora i vremena).

Ovakav način opisa prijedloga omogućuje uvid u međusobne značenjske sličnosti i razlike prijedloga, temeljne varijante i podvarijante, distribuciju uz padeže imenica i imeničkih riječi te distribuciju prijedloga uz druge vrste riječi, čime se otvara prostor i za atlasno-arealni dio dijalektologije.

Ekavski je dijalekt posebno istražen na fonološkoj i morfološkoj razini pa je logičan slijed sintaksa padeža i semantika koja s pomoću komparativnih metodoloških modela služi i za uspostavu dijalektnih, međudijalektnih i, jednoga dana, međunarječnih istosti i različitosti, a nužno uključujući sva prethodno istražene razine od polazišta – fonologije za uspostavu temeljnoga inventara i opis mjesnih značajki pojedinoga govora. Put od fonologije i morfolologije do sintakse i semantike u dijalektologiji može se proći i u opisu jedne dosad marginalizirane vrste riječi kao što su prijedlozi.

Literatura

- FINKA, BOŽIDAR 1971. Upotreba nepromjenjivih riječi u čakavskim govorima na Dugom otoku, *Čakavska rič* 2, 29–40.
- LUKEŽIĆ, IVA 1996. *Tršatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: ICR.
- LUKEŽIĆ, IVA – SANJA ZUBČIĆ 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobinščine.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR – REINHOLD OLESCH 1983. *Čakavisches-deutsches Lexikon. III. dio*. Köln-Beč: Bohlau – Verlag.
- VRANIĆ, SILVANA 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Biblioteka časopisa Fluminensia.

Prepositions in the Ekavian Čakavian Dialect

Summary

The paper first and foremost presents the importance of the analysis of prepositions as a type of word in the Čakavian Ekavian dialect. The meaning of prepositions has been established in syntactic environment, which is unknown without researching the dialect corpus.

In the fieldwork, the dialect corpus for the theme analysis has been collected, including two local speeches in four subdialects of the Ekavian dialect of the Čakavian idiom, as follows: a) for the littoral subdialect, the speeches of Praputnjak and Krasica; b) for the northeastern Istrian subdialect, the speeches of Ika and Kastav; c) for the central Istrian subdialect, the speeches of Lupoglav and Boljunsko Polje and d) for the insular subdialect, the local speeches of Predošćica and Cres.

In the description of the meaning of prepositions, we have established the basic variant of the most frequent prepositions in speeches in the Ekavian dialect of the Čakavian idiom – *od*, *va* and *na*; the distribution of prepositions with the case in a sentence and the description model for the meaning of prepositions in their syntactic environment.

Ključne riječi: prijedlozi, ekavski čakavski dijalekt, sintaksa, značenje

Key words: prepositions, Čakavian Ekavian Dialect, syntax, meaning

